

ЛІКАР ПЕРЕД ОБЛИЧЧЯМ СМЕРТІ: РОЗДУМИ НАД КНИГАМИ ГЕНРІ МАРША

Л. Я. Яцишина ¹

студентка ННІ Медицини НМУ імені О. О. Богомольця,

yanoshikanon@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2109-0926>

[https://doi.org/10.34017/1313-9703-2026-1\(27\)-2\(28\)-146-151](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2026-1(27)-2(28)-146-151)

Анотация

Лада Яцишина. Лекарят пред лицето на смъртта: размисли върху книгите на Хенри Марш. Изследването анализира етичните и философските въпроси, повдигнати в трудовете на британския неврохирург Хенри Марш. Основното внимание е насочено към границите на медицинската интервенция, правото на човека на достойна смърт, отговорността на лекаря и моралните дилеми на съвременната неврохирургия. Използвайки материалите от книгите “Не вреди” и “Истории за живота, смъртта и неврохирургията”, се разглежда сложността на клиничното вземане на решения в случаи на тежко мозъчно увреждане, когато лечението може само да продължи биологичното съществуване без перспективата за възстановяване на съзнанието или самостоятелен живот. Специално внимание се обръща на принципите на информираното съгласие, професионалната почитеност на лекаря и психологическия стрес, свързан с постоянното изправяне пред смъртта. Разкрива се визията на Хенри Марш за хуманистичната медицина като такава, която не само трябва да удължава живота, но и да облекчава страданието и да запазва човешкото достойнство. Актуалността на изследването се дължи на предизвикателствата, пред които е изправена украинската здравна система в условията на война и бъдещото следвоенно възстановяване, преди всичко от нарастващия брой пациенти с тежки травматични мозъчни и неврологични увреждания. В статията се откроява и сътрудничеството на Хенри Марш с украински лекари, както и неговите възгледи относно перспективите за развитие на украинската медицина. Прави се заключение, че неговите етични размисли са важна основа за формирането на хуманистичен модел на медицинска етика в Украйна, основан на принципите на палиативните грижи, уважението към достойнството на пациента и моралната отговорност на лекаря.

Ключови думи: Хенри Марш; неврохирургия; биоетика; право на достойна смърт; информирано съгласие; палиативни грижи; следвоенно здравеопазване

Анотація

Яцишина Л. Я. Лікар перед обличчям смерті: роздуми над книгами Генрі Марша. Дане дослідження присвячене аналізу етичних і філософських проблем, порушених у працях британського нейрохірурга Генрі Марша. Основну увагу зосереджено на межах медичного втручання, праві людини на гідну смерть, відповідальності лікаря та моральних дилемах сучасної нейрохірургії. На матеріалі книг “Не нашкодь” і “Історії про життя, смерть і нейрохірургію” розглянуто складність ухвалення клінічних рішень у випадках тяжких уражень головного мозку, коли лікування може лише продовжувати біологічне існування без перспективи відновлення свідомості чи незалежного життя. Особливу увагу приділено принципам інформованої згоди, професійній чесності лікаря та психологічному навантаженню, пов'язаному з постійним зіткненням зі смертю. Розкрито бачення Генрі Марша гуманістичної медицини як такої, що має не лише продовжувати життя, але й полегшувати страждання та зберігати людську

¹ Робота виконана під керівництвом д. філос. н., проф. Іщук Н. В., професора кафедри філософії, біоетики та історії медицини НМУ імені О. О. Богомольця

гідність. Актуальність дослідження зумовлена викликами, які постали перед системою охорони здоров'я України в умовах війни та майбутнього повоєнного відновлення, насамперед зростанням кількості пацієнтів з тяжкими черепно-мозковими травмами та неврологічними ушкодженнями. У статті також висвітлено співпрацю Генрі Марша з українськими лікарями та його погляди на перспективи розвитку української медицини. Зроблено висновок про те, що його етичні роздуми є важливим підґрунтям для формування гуманістичної моделі медичної етики в Україні, заснованої на принципах паліативної допомоги, поваги до гідності пацієнта та моральної відповідальності лікаря.

Ключові слова: Генрі Марш; нейрохірургія; біоетика; право на гідну смерть; інформована згода; паліативна допомога; повоєнна охорона здоров'я

Abstract

Lada Yatcyshyna. The Physician in the Face of Death: Reflections on the Books of Henry Marsh. This study is devoted to the analysis of ethical and philosophical issues raised in the works of the British neurosurgeon Henry Marsh. The main attention is focused on the limits of medical intervention, the human right to a dignified death, the responsibility of the doctor and the moral dilemmas of modern neurosurgery. Using the materials of the books "Do No Harm" and "Stories of Life, Death and Neurosurgery", the complexity of clinical decision-making in cases of severe brain damage, when treatment can only continue biological existence without the prospect of restoring consciousness or independent life, is considered. Special attention is paid to the principles of informed consent, the professional integrity of the doctor and the psychological stress associated with a constant confrontation with death. Henry Marsh's vision of humanistic medicine as one that should not only prolong life, but also alleviate suffering and preserve human dignity, is revealed. The relevance of the study is due to the challenges that the Ukrainian healthcare system faced in the conditions of war and the future post-war recovery, primarily the increase in the number of patients with severe traumatic brain injuries and neurological damage. The article also highlights Henry Marsh's cooperation with Ukrainian doctors and his views on the prospects for the development of Ukrainian medicine. It is concluded that his ethical reflections are an important basis for the formation of a humanistic model of medical ethics in Ukraine, based on the principles of palliative care, respect for the dignity of the patient and the moral responsibility of the doctor.

Keywords: Henry Marsh; neurosurgery; bioethics; the right to a dignified death; informed consent; palliative care; post-war healthcare

"If we operate there is no realistic chance of his getting back to an independent life. He will be left profoundly disabled"
"In cases like this we often end up operating because it's easier than being honest..."
"...the result of the operation was a human disaster"
Генрі Марш "Do No Harm"

Генрі Марш є нейрохірургом британського походження, який присвятив своє життя медицині, а після досягнення пенсійного віку почав ділитися зі світом оповідями зі своєї практики. Його книги стали бестселерами, що продавалися на території Великобританії з шаленою швидкістю, а згодом були перекладені ще й сімнадцятьма мовами. Інтерес до його праць виник не тільки в медичних працівників, але й у людей, не дотичних до лікарської справи, знайшовши відгук у сотень тисяч сердець. Й це не випадково, оскільки Марш розмірковує над незручними, важкими питаннями, що стосуються життя та смерті, які, зазвичай, люди оминають у розмовах. Цим він і заворожує: його правдивість і відвертість підкорюють, змушують замислитися, робити висновки. Особистий досвід лікаря, який він доносить до читача, це той цінний скарб, який допомагає подивитися на складні ситуації очима людини, яка десятиліттями зупиняла смерть власними руками.

Це гостро актуально для повоєнної України, яка входить у мирне життя зі значною

кількістю не просто травмованих людей, а людей із важкими неврологічними ушкодженнями та станами глибокої залежності від стороннього догляду. У дослідженні українських медиків за 2022–2024 роки частка важких черепно-мозкових травм зросла з 12% у довоєнний період до 35% під час війни (Pletenetska, Lytvak, 2024). Це є важким випробуванням не лише для самої людини, а й перевіркою на людяність для всього суспільства.

Отож звернімося до досвіду інших країн, а саме – до його книги Марша “Щоденники нейрохірурга”. В ній він зазначає таке: “За оцінками експертів у Британії понад 7000 людей перебувають у перманентно вегетативному стані чи виявляють мінімальні ознаки свідомості. Ми їх не помічаємо – про них дбають у спеціальних інституціях або ж удома їхні рідні, цілодобово. Існує цілий паралельний світ страждань, від якого більшість із нас просто відвертається” (Marsh, 2014, p.126). Він зазначає, що в галузі нейрохірургії досить часто трапляються випадки, які вимагають довгого зважування рішення.

Одне з питань, яке тривожить як лікарів, так і рідних пацієнтів – чи не краще буде “відпустити”, ніж змусити людину існувати в такому стані? Для рідних таке намагання “втримати” людину – це пам'ять, щира любов; це символічна жертва, спроба вхопитися за останню нитку надії. Змиритися з неминучим й прийняти близьку людину, якою б травмованою вона не була – дуже людське почуття. Попри це, такі дії мотивовані не лише любов'ю, але й страхом втрати, а подекуди, егоїзмом.

Проте, щоб ми почули, якби могли запитати думку непритомного пацієнта? Марш посилається на історію Роба, чоловіка, що постраждав від спонтанного внутрішньочерепного крововиливку і потрапив у глибоку кому. Долю Роба доводилося вирішувати його братові та Маршу. Рішення ускладнювалося тим, що перебіг подій у катамнезі був непередбачуваним. Цитуючи відповідь брата пацієнта, як би в цій ситуації вчинив би Роб, він сказав так: “Неповносправним він бути не хотів би. Сам сказав мені про це. Краще вже смерть... Якби це був хтось із моєї родини, я вчинив би так само” (Ibid, p.129). Коментуючи цю трагічну ситуацію, нейрохірург припускає, що Роб мав крихітну можливість повернутися до якоїсь подоби незалежного життя. Можливо, помилився його брат, і Роб насправді змирився б зі своєю інвалідністю або просто не знав би про неї, щасливо існуючи у стані мінімальної притомності. “Можливо, можливо, можливо, – лікарі мають справу з імовірністю, а не певністю” (Ibid, p.130).

Міркуючи про це у філософському контексті, в питаннях взаємодії з пацієнтами та їхніми родинами будь-який лікар дотримується кантівської моральної імперативи який, до речі, узгоджується з принципом інформованої згоди (Кант, n. d.). Коли пацієнту необхідно сповістити про всі можливі наслідки, то вони перераховуються дослівно; жодна обставина не може завадити бути чесним з пацієнтом, який і ухвалює остаточне рішення щодо свого здоров'я. Проте, пропонуючи оптимальний протокол лікування, лікар ніколи не може знати напевно чи буде він ефективний саме для цього пацієнта. Тому, зазначає Марш, “Іноколи для того, щоб ухвалити правильне рішення, потрібно прийняти те, що ти можеш помилятися” (Marsh, 2014, p.129). Марш наголошує на людській природі лікаря у всьому різноманітті її переваг і вад. Для будь-якого медичного фахівця властиві переживання й хвилювання через особисті моральні дилеми. Питання збереження життя пацієнта є благородним вчинком, але чи завжди люди з невідновленою свідомістю живуть людським життям?

Сучасна медицина досягла неймовірного прогресу, але мозок досі залишається найменш вивченою структурою нашого тіла. Кожне втручання в його роботу – ризиковане. Нейрохірургічні операції, що мають на меті виправити злоякісні процеси чи тяжкі ушкодження мозку Марш справедливо називає “сповільненням вмирання”. На його думку, людина від народження має одне право, яке у неї неможливо відібрати – право на смерть. У працях лікаря простежується думка: в деяких випадках, чи не краще надати можливість постраждалому гідно зустріти смерть, аніж безмежно страждати або жити вегетативним життям? Чи обов'язковим

є утримання людини, яка вже ніколи не зможе повноцінно відчувати красу життя, не усвідомить увесь спектр насолоди взаємодії зі світом? Цитуючи Марша, «Ми, нейрохірурги, звикаємо до того, що в більшості наших пацієнтів ушкоджений мозок і вони найчастіше лежать непритомні. Тому забуваємо, що деякі паралізовані пацієнти відділення інтенсивної терапії цілком притомні й жахливо страждають, хоч і не можуть цього показати. А може, ми зумисно вдаємо сліпоту?» (Marsh, 2017, p.191).

Студентів медичних університетів, які тільки долучаються до своєї майбутньої професії, готують до складності навчання, до фізичного навантаження під час роботи, до найважчих випробовувань. Попри це, найголовніший урок часто оминають – і ним є смерть. У кожного досвідченого лікаря його особисте «кладовище» почалося з першого пацієнта, який назавжди зникає у царстві Танатосу. Для лікаря ж такий досвід рівноцінний виходу із платонівської печери тіней, коли розсіюється ілюзія беззаперечного контролю над життям. Усвідомлення цього приходить лише тоді, коли ми самі стаємо свідками трагедії.

Найбільш самозахисним рішенням для лікаря, що бачить непереборний біль і муки своїх пацієнтів, є примирення з неминучістю цієї несправедливості. Генрі Марш дуже добре описує внутрішній конфлікт і поступове прийняття дійсності. Для лікаря це примирення стає не проявом байдужості, а радше способом психологічного виживання – необхідною внутрішньою дистанцією, без якої щоденне співпереживання чужому болю може зруйнувати його самого.

У цьому контексті Марш згадує й Україну. Пише про свого колегу з України Ігоря, який пишався тим фактом, що йому вдалося зберегти життя пацієнту, хоч і підтримуючи його життя на ШВЛ (Marsh, 2014, p.126) [2, с.126]. Йдеться про один із перших випадків тривалого вентильовання легень в Україні, який звісно, був медичним досягненням. Проте, продовжуючи свою думку, розповідає, що «той юнак пролежав у понурій бічній кімнатці лікарні швидкої допомоги цілих три роки... Щоразу, як я його відвідував, прикутий до ліжка юнак дедалі марнів. На момент отримання травми (хлопець зламав шию, пірнувши у мілку воду) він був міцної статури, а коли помер, то від нього залишилися самі шкіра та кістки... В останній свій приїзд я з полегшенням побачив, що та бічна кімната порожня» (Ibid, p.192). Цей епізод, мабуть, найповніше розкриває амбівалентне ставлення цього видатного нейрохірурга до тривалого штучного підтримання життя: захоплення можливостями медицини тут невіддільне від болісного усвідомлення меж гуманності, за якими продовження біологічного існування може перетворюватися на пролонгацію страждання.

З власного досвіду знаю про схожу ситуацію. Жінка з Дніпра, хвора на онкологію, поїхала до Норвегії на лікування за програмою допомоги. Її прогнози були прийнятними, навіть оптимістичними. Під час нетривалої ремісії її виписали з лікарні, але її пухлина метастазувала. Вона, знепритомнівши, впала посеред сімейної прогулянки. Подальша доля цієї людини виявилася трагічною. Вона залишилася прикутою до ліжка із призначеними тричі на день ін'єкціями морфію, що промовисто свідчить про безнадійність її стану. У розмовах з людьми, які рахують години до своєї смерті, ніколи не можеш підібрати правильної відповіді. Знати, що чийсь муки закінчилися – це гарна звістка. Ми звикли, що бажати смерті – це вияв радикального зла і порочності людини. Але в таких ситуаціях починаєш розуміти, що життя у постійних стражданнях перед обличчям смерті нічим не краще за саму смерть.

Україну Генрі Марш згадує, як центр зіткнення авторитарності та демократії, корупції та справедливості, символом чого для нього стали перші язики полум'я війни – демонстранти, які протистояли озброєному «Беркуту», захищали країну від проросійського режиму. Як у подальшому він згадує в інтерв'ю: «Мене завжди вражали винахідливість і стійкість українців» На його думку, головним викликом для України залишається позбутися радянщини в усіх сферах і аспектах життя українського суспільства («Нейрохірург Генрі Марш: Важко уявити ...», 2025). Це стосується й медицини. Втім, звертаючись до сьогодення, він відгукувався щодо цієї теми

з надією: “Я бачу, що нове покоління лікарів мислить інакше – відкритіше, чесніше і сміливіше” (“The hardest thing in medicine...”, n. d.). На нашу думку, ми маємо брати приклад із таких осіб, як Генрі Марш, наслідувати його справу й вчитися на помилках, аби уникнути своїх, примножувати успіх інших задля прогресу. Українці – нація, яка здатна довести світові не тільки нашу завзятість у боротьбі за свободу, а й уміння долати смерть і відновлювати життя там, де, здавалося б, залишилися лише руїни. Саме тому післявоєнна Україна потребуватиме не лише відбудови міст чи інфраструктури, а й глибокого переосмислення гуманістичної ролі медицини – медицини, здатної не просто продовжувати життя, а й полегшувати біль, гоїти фізичні та психологічні рани війни.

Література

- Кант, І. (n.d.), “Про гадане право брехати з людинолюбства”, *Kontur*, viewed 20 March 2026, available at: <https://share.google/kgFki9m53ZwIAoxvC>
- Marsh, H. (2014), *Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery*, Weidenfeld & Nicolson, London, 304 p.
- Marsh, H. (2017), *Admissions: Life as a Brain Surgeon*, Weidenfeld & Nicolson, London, 288 p.
- Pletenetska, A. O., Lytvak, S. O. (2024), “The impact of war on the structure and severity of traumatic brain injuries: challenges for forensic examination”, *Український освітньо-науковий медичний простір*, No. 3 – 4 (4 – 5), pp. 17 – 22, viewed 20 March 2026, available at: <https://doi.org/10.31612/3041-1548.3-4.2024.03>
- “Нейрохірург Генрі Марш: Важко уявити щось більш відразливе, ніж розмова Путіна з Сі Цзіньпіном про трансплантацію органів для вічного життя” (2025), *Українська правда*, viewed 20 March 2026, available at: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2025/10/29/8004848/?utm>
- “The hardest thing in medicine is to remain human: lecture by British neurosurgeon Henry Marsh at PSMU” (n.d.), *Полтавський державний медичний університет*, viewed 20 March 2026, available at: <https://en.pdmu.edu.ua/news/the-hardest-thing-in-medicine-is-to-remain-human-lecture-by-british-neurosurgeon-henry-marsh-at-psmu?utm>

References

- Kant, I. (n. d.), “On the supposed right to lie out of love for humanity” [“Pro hadane pravo brekhaty z liudynoliubstva”], *Kontur*, viewed 20 March 2026, available at: <https://share.google/kgFki9m53ZwIAoxvC> [in Ukrainian]
- Marsh, H. (2014), *Do No Harm: Stories of Life, Death and Brain Surgery*, Weidenfeld & Nicolson, London, 304 p.
- Marsh, H. (2017), *Admissions: Life as a Brain Surgeon*, Weidenfeld & Nicolson, London, 288 p.
- Pletenetska, A. O., Lytvak, S. O. (2024), “The impact of war on the structure and severity of traumatic brain injuries: challenges for forensic examination”, *Ukrainian Educational and Scientific Medical Space*, No. 3 – 4 (4 – 5), pp. 17 – 22, viewed 20 March 2026, available at: <https://doi.org/10.31612/3041-1548.3-4.2024.03>
- “Neurosurgeon Henry Marsh: It's hard to imagine anything more repulsive than Putin's conversation with Xi Jinping about organ transplantation for eternal life” [“Neirokhirurh Henri Marsh: Vazhko uiaivty shchos bilsh vidrazlyve, nizh rozmova Putina z Si Tszinpinom pro transplantatsiiu

orhaniv dlia vichnoho zhyttia"] (2025), *Ukrainian truth*, viewed 20 March 2026, available at: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2025/10/29/8004848/?utm> [in Ukrainian]

"The hardest thing in medicine is to remain human: lecture by British neurosurgeon Henry Marsh at PSMU" (n.d.), *Poltava State Medical University*, viewed 20 March 2026, available at: <https://en.pdmu.edu.ua/news/the-hardest-thing-in-medicine-is-to-remain-human-lecture-by-british-neurosurgeon-henry-marsh-at-psmu?utm>

© Лада Янівна Яцишина